JEZIK I NJEGOVI UČINCI

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa
Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku
održanoga od 4. do 6. svibnja 2017. godine u Rijeci

Uredile
Diana Stolac
Anastazija Vlastelić

srednja europa
HDPL
Zagreb 2018.

Za izdavača
Damir Agičić

Knjigu uredile
Diana Stolac
Anastazija Vlastelić

Recenzenti članaka
Mislava Bertoša, Goranka Blagus Bartolec, Kristina Cergol Kovačević, Vesna Deželjin, Renata Geld, Maja Glušac, Dejana Golenko, Tanja Gradečak-Erdeljić, Jim Hlavač, Aleksandra Horvat, Lana Hudeček, Snježana Husinec, Nada Ivanetić, Damir Kalogjera, Arijana Krišković, Ivana Kurtović Budja, Jelena Kuvač Kraljević, Radovan Lučić, Marija Lütze Miculinić, Ivana Matas Ivanković, Mihaela Matešić, Daniela Matić, Ana Meštrović, Milica Mihaljević, Vesna Mildner, Borana Morić-Mohorovičić, Jadranka Nemeth Jajić, Kristian Novak, Jasna Novak Milić, Bernardina Petrović, Neda Pintarić, Elenmari Pletikos Olof, Boris Pritchard, Anita Runjić-Stoilova, Renata Šamo, Kristina Štrkalj Despot, Branka Tafra, Sanda Lucija Udier, Lovorka Zergollern Miletić

Jezična je redakcija autorska.

Recenzentice zbornika
prof. dr. sc. Vlasta Rišner
doc. dr. sc. Sanda Lucia Udier

Grafički urednik
Krešimir Krnic

Grafička priprema
Tvrtko Molnar
Banian ITC

Tisak
Tiskara Zelina

ISBN: 978-953-7963-86-6
CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001005206.

Objavljivanje knjige financijski je pomoglo
Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH.
Knjiga je objavljena u rujnu 2018.

Izvorni znanstveni članak

Maja Glušac i Ana Mikić Čolić
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
mglusac@ffos.hr; amikic@ffos.hr

Damu se ne pita za godine – izricanje dobi u hrvatskom jeziku

Unutra smo uvijek iste dobi!
Gertrude Stein

U ovome radu istražuju se načini izricanja dobi u različitim stilovima hrvatskoga standardnog jezika te njihovi pragmatični učinci. U novinskom i administrativnom stilu uobičajeno je brojčano izražavanje dobi koje može biti precizno i približno. Analizom korpusa iz tih dvaju stilova utvrđuju se sintaktičke i sintagmatske osobitosti izricanja dobi. U razgovornom stilu prevladava opisno izricanje dobi koje se može tumačiti pragmatičkim razlozima ili bontonom te se najčešće poseže za eufemiziranim izrazima pri čijoj su tvorbi najplodniji mehanizmi metonimija, metafora ili derivacijska sredstva.

Ključne riječi: izricanje dobi; funkcionalni stilovi; sintaktičke mogućnosti izricanja dobi; eufemizmi

1. Uvod

Oznaka dobi jedno je od osnovnih (izvan)jezičnih obilježja koje opisuje i određuje svako živo biće.[1] Čovjekovom je dobi određen polazak u vrtić ili školu, početak visokoškolskog obrazovanja, ženidba te mnoge druge životno važne odluke. Uz ime i prezime, upravo je dob osnovni identifikacijski podatak. Kao govornici hrvatskoga jezika svjesni smo raznolikih mogućnosti izricanja dobi: od preciznoga izražavanja dobi kao u izrazima *tridesetogodišnjak* ili *četrdeset godina star muškarac*, preko približnoga – *čovjek između 20 i 30 godina*, *žena tridesetih godina* – do čitave lepeze figurativnih izraza, većinom okamenjenih u frazemima: *star kao Biblija*, *u cvijetu mladosti*, *dobro se držati*, *stari jarac/lisac*, *biti za staro željezo*, *mlad kao rosa u podne*, *prkositi vremenu*, *u najboljim godinama*... Unatoč sintaktički i semantički raznolikim mogućnostima izricanja dobi, sustavnoga opisa te građe nema u hrvatskome jezikoslovlju! Cilj je ovoga rada stoga istražiti i opisati načine izricanja dobi u različitim stilovima hrvatskoga standardnog jezika te njihove pragmatičke učinke. S jedne strane analizirat će se oznake dobi u novinskom i administrativnom stilu te će se njima suprotstaviti podatci iz razgovornog stila. Prvim je dvama spomenutim

1 Iako se dob, odnosno starost može odrediti i predmetima, pojavama i dr. (npr. *drvo od sto godina*), u radu smo se ograničili samo na posjedovatelje koji označuju osobe.

stilovima svojstveno brojčano izražavanje dobi (*tridesetogodišnji čovjek*, *čovjek tridesetih godina*), a analizom toga korpusa utvrdit će se i sintaktičke i sintagmatske osobitosti izricanja dobi. U razgovornom pak stilu prevladava opisno izricanje dobi koje se može tumačiti pragmatičkim razlozima ili bontonom. U tom kontekstu najčešće se poseže za eufemiziranim izrazima kao što su *vremešan*, *treća dob*, a analizom primjera utvrdit će se imaju li eufemizirani izrazi uvijek funkciju *čuvanja obraza* ili njihovom upotrebom do izražaja dolaze i neke druge jezične funkcije.

2. Sintaktičke mogućnosti izricanja dobi u hrvatskom jeziku

Iako hrvatski jezik poznaje raznolike sintaktičke mogućnosti izricanja dobi, u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi nema sustavnoga opisa te problematike, a oznaka se dobi može prepoznati u malobrojnim primjerima. Izrazi kojima se označuje dob, odnosno starost, ubrajaju se u odnose posvojnosti te se s obzirom na odnos i stupanj povezanosti posjedovatelja i posjedovanika oznaka dobi smatra neotuđivom posvojnošću[2] (usp. Hudeček 2006, Kuna 2012) koja se može izreći atributnim i predikativnim strukturama. Atributna se uloga sintagmi i prijedložnih izraza kojima se određuje dob u gramatičkim opisima vrlo rijetko napominje. Primjerice, pri opisu atributne uloge besprijedložnog genitivnog izraza koji se naziva genitiv svojstva, kvalitativni genitiv ili *genitiv qualitatis* (Katičić 2002: 463–465) navodi se vrlo malo primjera s oznakom dobi: *ljudi četrdesetih i pedesetih godina*, *čovjek tridesetih godina* (Katičić 2002: 463–465), *čovjek srednje dobi* (Raguž 1997: 121), *prijateljice istih godina* (Pavešić ur. 1971: 436). Pomak u značenjskoj raščlambi genitivnih značenja napravili su J. Silić i I. Pranjković u svojoj gramatici: na primjerima *muškarac srednjih godina* i *djeca ranoga uzrasta* objašnjavaju da se podvrstom genitiva svojstva smatra *genitiv dobi* te navode da se u njemu „zapravo sastaju vremensko i kvalitativno značenje (pa je to zapravo kvalitativno-vremenski genitiv), u kojemu se kvaliteta, svojstvo predmeta izriče vremenskim obilježjima." (Silić, Pranjković 2005: 203) Od prijedložnih izraza u atributnoj se ulozi s oznakom dobi navode jedino izrazi s prijedlogom *od*:[3] *jedva nađoh starca od kojih šestdeset pet godina* (Anić 1977/78: 18), *dijete od 5 godina* (Raguž 1997: 128), *momak od kojih dvadeset godina* (Silić, Pranjković 2005: 205), *Mlada djevojka od jedno četrnaest godina* (Katičić 2002: 470).

Vremenski izrazi za oznaku dobi mogu imati i druge sintaktičke uloge: besprijedložni genitivni vremenski izraz može biti i imenski dio predikata: *Svi su istih godina.* (Silić, Pranjković 2005: 290) te predikatni proširak: „Instrumental

2 Prikazujući raščlambu otuđive i neotuđive posvojnosti različitih jezikoslovaca, L. Hudeček (2006: 17) navodi primjer A. V. Golovačeve i dr. koji među različitim odnosima neotuđive posvojnosti razlikuju i odnose između čovjeka i vremenskih značajka (život, mladost, starost, prošlost, budućnost) među koje pripada i oznaka dobi.

3 M. Kovačević (1992) nesročne atribute u izrazima kao što su *čovjek od trideset godina* i *žena u (poodmakim) godinama* određuje značenjem karakteristične pojedinosti.

osnovne osobine određuje imenski pojam (obično subjekt) po kakvoj osobini, i to tako da to određenje vezuje za predikat. Danas je takav instrumental, koji je zapravo poseban tip imenskoga predikatnog proširka (...) rijedak i obilježen kao zastario ili regionalan, npr. *Djevojkom je bila šutljiva.*" (Silić, Pranjković 2005: 292) Među prvim se gramatičkim opisima takvoga instrumentala dobi izdvaja primjer u gramatici A. Della Belle (1728 [2006]: 33, 107) *ja djetetom učinih, otidoh* kojim se objašnjava uporabu instrumentala „u stilski dotjeranom izrazu". Sustavnije određenje instrumentala dobi nalazimo u *Skladnji* A. Vebera: „Kada se imeni dobah ljudskih: *děte, mladić, starac, děd, děvojka* itd., naznačuje vrěme, kada što biva, onda se ova imena metju u instrumental; n. p. (...) *Svaka je dobra* děvom, *no da ju vidimo* nevom. (N. P.) *Oedip uzide k njoj na klisuru i pogodi, da ona zagonetka znamenuje čověka, koji* dětetom *ide nogama i rukama,* čověkom *samo nogama, a* starcem *da se na palicu upirati mora*. (A. Maž.)" (Veber 1859: 41). I dok su takvi izrazi danas zastarjeli i/ili regionalni, vremenski izrazi s prijedlozima *iznad*, *ispod*, *blizu* i *nadomak* koji dolaze uz glagole *imati* i *biti* sasvim su uobičajeni: *Ima ispod trideset godina.*, *Imala je blizu devedeset godina.*, *Bila je blizu devedesete.*, *Mislim da je tada bio nadomak osamdesete.* (Silić, Pranjković 2005: 209, 213) Imenskim se predikatnim proširkom oprimjeruje i izricanje dobi izrazom *kao* + *N* u primjeru *Vratio se poslije pet godina kao starac.* (Barić i dr. 1997: 573).[4] Spomenutim sintaktičkim mogućnostima treba dodati i vremenske i atributne rečenice: *Otkako je ušao u godine, sve češće pobolijeva.* (Silić, Pranjković 2005: 337), *Kad bi djevojci bilo osamnaest godina, već bi bila izbrisana iz srdaca manastirčanske momčadi.*, *Osim uz svoju miljenicu Minu pristajao je Ivan kad je bio poodrastao rado uz ribare.* (Katičić 2002: 244–245), *Iskrsnut će joj opet u sjećanju onakav kakav je bio u svojim najboljim godinama.* (Barić i dr. 1997: 478).

S obzirom na velik broj prijedložnih izraza kojima se mogu označiti različita vremenska podznačenja, brojni su primjeri kojima se dob može označiti priložnom oznakom: *Prije/uoči 20. rođendana doživjela je nesreću.*, *Pred 20. rođendan doživjela je nesreću.*; *Poslije/nakon/iza tridesete više nije putovao.*, *Na početku/kraju predstave podijelili su nagrade.*; *Tijekom djetinjstva nije se družio s vršnjacima.*; *U djetinjstvu je bio vrlo povučen.*, *Od njegove desete do petnaeste godine živjeli su na selu.*, *Između dvadesete i tridesete proputovala je pola svijeta.*, *Upoznala ga je prilikom/prigodom proslave svojega 20. rođendana.*, *S trideset pet godina postala je ravnateljicom.*[5]

U nastavku se rada pobliže opisuju izrazi za izricanje dobi: imenice i imenske riječi bez atributa te sintagme sa sročnim i nesročnim atributima.

4 Barić i dr. (1997: 573) napominju mogućnosti sintaktičke dvoznačnosti takvoga izraza shvaćenog kao predikatni proširak i priložna oznaka. Ulogom priložne oznake izraze *kao* + nominativ određuju Težak i Babić (2005: 290): *Kao momak nije zavolio nijednu djevojku.*

5 Od izraza kojima se označuje dob treba razlikovati vremenske izraze koji u tome značenju ne opisuju osobu: *alkemičari srednjega vijeka*, *ljudi našeg vremena*, *glumica iz pedesetih*...

2.1. **Imenice bez atributa**

Oznaka se dobi može prepoznati iz značenja same imenice – bez atributa. Složenicama kojima je prvi dio brojevna riječ dob se precizno označuje: *tridesetogodišnjak*, *osamdesetjednogošnjakinja*, *36-godišnjak*, *82-godišnjakinja*. Drugu skupinu imenica čine one kojima se dob označuje približno, a precizno se može odrediti širim kontekstom: *novorođenče* ('dijete koje je tek rođeno, dijete u prvom mjesecu života'[6]), *beba* ('novorođenče, dojenče'), *dijete* ('čovjek od rođenje do puberteta'), *dječak* ('muško dijete poslije prvoga djetinjstva (do puberteta), prije nego što postane mladić'), *djevojčica* ('dijete ženskog spola'), *mališan* ('mali dječak'), *tinejdžer* ('dječak (mladić) ili djevojčica (djevojka) u uzrastu od 13 do 19 godina; pubertetlija'), *mladić, momak* ('mlad čovjek koji još nije zašao u zrelu dob'), *djevojka* ('mlađa ženska osoba koja više nije dijete'), *adolescent* ('onaj koji se nalazi u razdoblju adolescencije – životne dobi između puberteta i ranog zrelog doba kada dolazi do ubrzanog tjelesnog i emocionalnog razvoja'), *čovjek* ('odrastao pripadnik bilo koje rase ili spola'), *muškarac* ('odrasla osoba muškog spola'), *žena* ('odrasla osoba ženskog spola'), *starac* ('vrlo star čovjek, muškarac u visokoj životnoj dobi') i *starica*. Kod tih imenica (približna) oznaka dobi osobito dolazi do izražaja suprotstave li se imenice jedna drugoj: npr. *dječak – mladić – muškarac – starac*, *djevojčica – djevojka – žena – starica*. Treću skupinu imenica čine one u čijem je semantičkom sklopu osnovna informacija o nekim drugim osobinama na temelju kojih se onda može pretpostaviti i približna dob: primjerice podatak o školskom uzrastu ujedno okvirno određuje i dob: *školarac* ('onaj koji ide u školu, koji je u uzrastu kad se još ide u školu'), *osnovnoškolac*, *srednjoškolac* ('učenik osnovne/srednje škole'), *gimnazijalac* ('učenik gimnazije'), *maturant* ('učenik završnog razreda srednje škole'), *student* ('onaj koji studira na visokoj školi ili na fakultetu').

Neizravno se i imenicom *vršnjak* ('onaj koji je iste dobi s kim drugim, koji je rođen iste godine ili približno tome') može označiti dob, ali se ona mora precizirati širim kontekstom. Slično je i s imenicama rodbinske semantike: npr. *dijete*, *sin*, *kći*, *unuk*, *unuka*, *majka*, *otac*, *djed*, *baka*, *pradjed*, *prabaka*. Iako ne bismo među imenice rodbinske semantike iz kojih možemo iščitati i dob uvrstili imenice *brat* i *sestra*, tumačenje naslova iz primjera (1) pokazuje da zbog izvanjezičnoga znanja, odnosno činjenice da suživot braće i sestara uglavnom vezujemo uz mlađu životnu dob, tim imenicama ipak možemo pripisati obilježje dobi. Novinar je senzacionalistički iskoristio tu činjenicu te naslovom izazvao nelagodu u čitatelja sugerirajući upravo imenicama *sestre* i *brat* da je riječ o stradaloj djeci:

(4) Tragedija u Vinkovcima: Dvije *sestre* i *brat* stradali u požaru obiteljske kuće![7]

6 Značenje se imenica preuzima s mrežnih stranica *Hrvatskoga jezičnog portala*.

7 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.glas-slavonije.hr/323820/8/Dvije-sestre-i-brat-stradali-u-pozaru-obiteljske-kuce.

Tek se na kraju članka navodi da stradale sestre i brat iz naslova „imaju preko 80 godina".

2.2. **Pridjevi**

Poimeničenim se pridjevima dob može označiti samo približno, dok se preciziranje postiže njihovim suprotstavljanjem (npr. *mladi – stari*, *najmlađi – odrasli*), suprotstavljanjem stupnjevanih oblika pridjeva (npr. *stari – stariji – najstariji*), suprotstavljanjem imenice i pridjeva (npr. *djeca – odrasli*) te širim kontekstom.

Pridjevima u ulozi sročnoga atributa dob se može odrediti točno i približno: dob se točno određuje pridjevima kojima je u osnovi broj (*dvomjesečno dijete*, *tridesetogodišnji muškarac*), a približno kvalitativnim pridjevima (*mladi/stari ljudi*, *najmanja/manja/mala djeca*, *velika/veća djeca*, *predškolska/osnovnoškolska/srednjoškolska djeca*), dok se preciziranje postiže širim kontekstom.

Dob se može označiti i izrazima kao što su *deset mjeseci staro dijete* i *56 godina stara žena*. U takvim izrazima pridjev *star* u ulozi sročnoga atributa uz imenicu izravno otvara mjesto nesročnom atributu – izrazu vremenske mjere koji označuje dob (*deset mjeseci*, *56 godina*). Dakle, u navedenim izrazima imenica, koju pobliže određuje sročni atribut *star*, također mora biti iskazana jer njezino postojanje omogućuje uvrštavanje tog sročnog atributa, koji pak omogućuje uvrštavanje nesročnog atributa iskazanoga izrazom vremenske mjere. Sintaktičku obveznost sročnoga atributa *star* potvrđuje neovjerenost izraza nakon njegova izostavljanja (**deset mjeseci dijete*, **56 godina žena*), dok nesročni atributi vremenskoga značenja – izrazi vremenske mjere *deset mjeseci*, *56 godina* nisu sintaktički obvezni, ali sintagmu upotpunjuju svojim značenjem – pobliže određuju dob. Takvi se izrazi smatraju germanizmima koji su nastali prema njemačkom *Jahre alt* te ih prema mišljenju V. Anića (1977/78: 18) treba zamijeniti prijedložnim izrazima s prijedlogom *od* (*dijete od deset mjeseci*). Navedeni se izrazi mogu preoblikovati i na druge načine: *dijete staro deset mjeseci – desetomjesečno dijete – dijete koje je staro deset mjeseci – dijete koje ima deset mjeseci*.

2.3. **Nesročni atributi**

Genitiv dobi smatra se podvrstom kvalitativnoga genitiva jer se u njemu sastaju vremensko i kvalitativno značenje, odnosno svojstvo predmeta izriče se vremenskim obilježjima. Osobitost je tako upotrijebljenoga genitivnoga izraza u atributnoj ulozi sintaktička obveznost pridjevne riječi uz imensku riječ u genitivu (**čovjek godina*) te ograničen broj imenica koje mogu doći u genitivu (*godina*, *dob*, *uzrast*,[8] *skupina*). Takvim se izrazima dob označuje približno: *čovjek šezdesetih godina*, *žena*

8 Imenica *uzrast* u *Rječniku hrvatskoga jezika* (Šonje ur. 2000: 1335) opisuje se dvama značenjima: prvo značenjem 'struk, stas, rast' (npr. *visok uzrast*, *vitak uzrast*), dok se uporaba u značenju 'dob' ne preporučuje.

tridesetih godina, *ljudi srednjih godina, muškarac mlađe/srednje/starije dobi*, *djeca ranoga uzrasta, dijete mlađe/srednje/starije dobne skupine.* U primjerima kao što su *prijateljice istih godina* i *dječak njegovih godina* dob se precizira širim kontekstom.

Izrazi s prijedlozima *od* i *do*. Prijedložnim se izrazima s prijedlogom *od* u atributnoj ulozi dob označuje vrlo često. U izrazima s prijedlogom *od* ograničen je broj imenica vremenske mjere koje se mogu upotrijebiti (*godina*, *mjesec, tjedan* i *dan*), a dob se precizno određuje brojem: *dijete od dva dana*, *dječak od tri tjedna*, *djevojčica od devet mjeseci*, *starica od 90 godina*. Broj koji se upotrebljava u takvim izrazima ograničen je životnim vijekom ljudi. Uporaba atributnih izraza s većim brojevima (koji označuju starije osobe) uz imenice koje označuju mlađe osobe ironičnog su karaktera: *dijete od 30 godina*, *mladić od 75 godina*. Dodavanjem atributa *jedan*, *koji*, *neki* i brojevnih imenica dob se približno određuje: *mladić od jedno/kojih/nekih dvadeset godina*, *starac od osamdesetak godina*, *čovjek od jedno pedesetak godina*. Preciziranju određenja dobi u takvim izrazima pomaže brojevna riječ: *mladić od (jedno) dvadesetak godina* označuje mladića koji može biti u dobi od točno dvadeset godina, ali može imati i koju godinu manje ili više.

Izrazi s prijedlogom *do* dob označuju znatno manje precizno te obuhvaćaju veći vremenski raspon: u primjeru *osobe do pedeset godina* obuhvaćene su sve osobe koje još nisu navršile pedeset godina. Što je manji broj u atributnom skupu, i vremenski je raspon određenja dobi manji: *djeca do sedam godina*.

Izrazi s prijedlogom *između* i prijedlozima *od* i *do*. Izrazima s prijedlogom *između* te parnoprijedložnim izrazima s prijedlozima *od* i *od* obuhvaćaju se sve brojevne vrijednosti koje se nalaze između graničnih odrednica. Kada je u tim izrazima atribut izražen brojem, dob se točno određuje: *djevojke između 13 i 20 godina*, *kandidati od 25 do 35 godina*. U takvim se izrazima približno određenje dobi također postiže brojevnim imenicama te atributima *jedno*, *koji*, *neki*: npr. *djeca od desetak do petnaestak godina*, *žene između jedno/nekih/kojih dvadeset i trideset godina*. Uporaba množinskoga oblika imenice kojom se označuje osoba, kao i struktura izraza s prijedlogom *između* i prijedlozima *od* i *do*, omogućuje da se u jednome (prvom ili drugom) dijelu izraza dob označi precizno, a u drugome približno (pa čak i pleonastično), npr. *muškarci između dvadeset i nekih tridesetak godina*.

Izrazi s prijedlogom *u*. Izrazima s prijedlogom *u* dob se može odrediti točno i približno. Točnom određenju pridonosi uporaba rednih brojeva (*čovjek u tridesetoj*, *žena u dvadesetoj godini* (*života*)) te ustaljeni izrazi s imenicom *dob – u dobi od* i *u dobi između* praćeni brojevima (*dječak u dobi od pet godina*, *djeca u dobi od tri do sedam godina*, *žene u dobi između trideset i četrdeset*). Kao i kod ostalih izraza približna se dob može označiti dodatnim atributima *jedno*, *neki*, *koji* i brojevnim imenicama (*djevojčica u dobi od nekih deset godina*, *ljudi u dobi od tridesetak godina*). Izrazima s prijedlogom *u* približna se dob može označiti i uporabom množinskoga oblika atributa (*čovjek u tridesetima*, *ljudi u pedesetima*), kao i izrazima kao

što su *čovjek u srednjoj dobi*, *žena u najboljim godinama*. Uporaba atributnih izraza s većim brojevima (koji označuju starije osobe) uz imenice koje označuju mlađe osobe ironičnog su karaktera: *dijete u tridesetoj*, *mladić u 75. godini*.

Izrazi s prijedlozima *iznad, preko* i *ispod*. Izrazima s prijedlozima *iznad* i *preko* označuje se približna dob koja prelazi dobnu granicu označenu brojevnom riječju: u primjerima *žena preko 40 godina* i *djeca iznad tri godine* atributi označuju ženu koja ima više od 40 godina i djecu stariju od tri godine. Suprotno tomu, izrazi s prijedlogom *ispod* označuju približnu dob kojoj je gornja granica označena brojevnom riječju: u primjeru *djevojke ispod 16 godina* uključene su sve djevojke koje još nisu navršile 16 godina.

Sličnoga su značenja i izrazi kao što su *djeca mlađa/starija od 10 godina*. Atributnim skupom u kojemu je pridjev *mlađi* dodatno određen izrazom vremenske mjere s prijedlogom *od* (*od 10 godina*) označuju se sve osobe koje nisu navršile godinu određenu brojem (u ovome primjeru to su djeca koja još nemaju 10 godina). Atributnim skupom u kojem je pridjev *stariji* dodatno određen izrazom vremenske mjere s prijedlogom *od* označuju se sve osobe koje imaju više godina od onih zadanih brojem (u ovome primjeru to su djeca koja imaju više od 10 godina).

Izrazi s prijedlozima *blizu* i *nadomak*. U atributnoj se ulozi mogu naći i izrazi s prijedlozima *blizu* i *nadomak* kojima se dob određuje približno, a preciziranje se postiže uporabom brojevnih riječi: *čovjek blizu četrdesete*, *starac nadomak stotoj*. Takvi su pak izrazi učestaliji kao dopune glagolima *biti* i *imati*.

2.4. Tvorbene mogućnosti izricanja dobi u hrvatskom jeziku

Osim sintaktičkoga, pri izricanju dobi u hrvatskom jeziku iskorištava se i tvorbeni materijal. Tumačenje tvorbene strukture pronađenih primjera bit će potpuno tek ako se uzmu u obzir i stilske osobitosti tih riječi. Naime, većini je pronađenih primjera izvor žargon te imaju uglavnom pogrdno značenje:

(5) Dobro tko je ovaj *bakutaner* i zakaj nju nije policija bacila na pod...[9]

(6) *Penzić* (90) na mukama: Javilo mu se desetak žena koje se žele udati za njega![10]

Popisu pogrdnih naziva za starije osobe može se dodati i izraz *senilac* koji je, iako također žargonskoga podrijetla, uvršten u *Hrvatski enciklopedijski rječnik* u značenju 'stara osoba'. Tvorba novih riječi u žargonu slijedi tvorbene modele u općem jeziku te je tako većina pronađenih primjera nastala sufiksalnom tvorbom, često u kombinaciji s kraćenjem, koje je jedno od temeljnih tvorbenih postupaka u žargonu.[11] Brzina kojom nastaju nove riječi u žargonu čini ga najživljim leksičkim

9 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://twicsy.com/i/NdxU8i.

10 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.maxportal.hr/premium-sadrzaj/penzic90-na-mukama-javilo-mu-se-desetak-zena-koje-se-zele-udati-za-njega/.

11 O tome vidi Mikić Čolić: *Tvorbeni postupci u žargonu: jezična kreativnost i/ili posuđivanje*, u tisku.

slojem iz kojega se jedinice prelijevaju i u razgovorni stil. Dokaz je tomu primjer *penzić* koji je u početku bio žargonski pogrdni izraz za umirovljenika, odnosno *penzionera*, a danas je neutralan izraz proširen u općoj uporabi do te mjere da je Matica umirovljenika Rijeka svoju mrežnu stranicu nazvala *Penzići Rijeka* (www.penzici.rijeka.hr). Širenju toga oblika zasigurno je pridonijela i njegova ekonomičnost. Sufiksalnom su tvorbom nastale i riječi *babuskara* i *babetina*, no ti su primjeri sufiksacijom (sufiksima *-uskara* i *-etina*) izgubili funkciju označivanja rodbinske veze i/ili dobi te se njima češće označavaju karakterne ili fizičke osobine:

(7) Jelena brutalno pretukla Miju? Ti si jedna frustrirana *babetina*![12]

(8) Ostarjele *babuskare* pozicije i opozicije ne žele zdravu konkurenciju.[13]

Među izraze koji nemaju pogrdno značenje mogu se ubrojiti primjeri *vremešan* i *postariji*. Potonji primjer ujedno je i jedini koji nije nastao sufiksalnom, nego prefiksalnom tvorbom:

(9) ...*vremešna* aktivistica pala na tlo i zadobila lom nadlaktice.[14]

(10) Nestašni *postariji* kraljević: Princ Andrew pred neugodnim optužbama.[15]

Za razliku od pogrdnih primjera (2–5), u primjerima (6) i (7) možemo govoriti o suprotnom značenjskom i stilskom učinku – o eufemizaciji, odnosno o upotrebi ublaženih izraza kojima se nastoji izbjeći moguća uvreda sugovornika preciznim isticanjem njihovih godina. S druge strane, za tumačenje primjera kojima se dob izražava neprecizno ili približno treba uzeti u obzir i širi kontekst:

(11) *Postariji* Nijemac glavna senzacija Wimbledona.[16]

Postariji Nijemac iz navedenoga primjera zapravo je tridesetdvogodišnji tenisač, odnosno čovjek u dobi koju inače ne bismo označili kao *(po)stariju*, no u kontekstu vrhunskoga profesionalnog sporta to zaista jesu poodmakle godine. Tako je izraz *postariji* koji smo u primjeru (7) odredili kao eufemističan, u primjeru (8) postao disfemističan jer se njime prvenstveno želi naglasiti sumnja u sportsku vještinu, a tek potom dob sportaša. Taj primjer ujedno pokazuje da eufemizmi nisu univerzalna jezična kategorija (Burridge 2012: 66) jer su podložni različitim interpretacijama ovisno o izvanjezičnom kontekstu.

12 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice https://www.24sata.hr/show/jelena-brutalno-pretukla-miju-ti-si-jedna-frustrirana-babetina-262587/galerija-253927?page=6.

13 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.dnevno.hr/kolumnisti/tvrtko-dolic/glavni-kupleraj-ostaje-pod-kontrolom-starih-babuskara-35967/.

14 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://net.hr/danas/crna-kronika/osuden-zbog-napada-na-aktivisticu-na-cvjetnom-trgu-osamario-sam-ju-kako-je-mogla-rusiti-transparent-sekularna-hrvatska/.

15 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://arhiva.dalje.com/hr-zivot/nestasni-postariji-kraljevic-princ-andrew-pred-neugodnim-optuzbama/532552.

16 Preuzeto 21. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.dw.com/hr/postariji-nijemac-glavna-senzacija-wimbledona/a-3460392.

2.5. **Semantičke mogućnosti izricanja dobi u hrvatskom jeziku**

Značajan se dio korpusa može protumačiti isključivo semantičkim pomacima i promjenama na koje utječu brojne izvanjezične okolnosti. Društvo u kojemu su mladost i ljepota imperativi nametnulo je nove smjerove i pristupe tumačenju čovjekove dobi pa se osim o kronološkoj dobi sve češće govori i o *subjektivnoj dobi*.[17] Novoselić i Tucak Junaković (2014: 490) tumače kako je riječ o složenom konstruktu koji uključuje dimenzije kao što su koliko se starom osoba osjeća, izgleda ili ponaša, s kojom se dobnom skupinom poistovjećuje te koliko bi stara željela biti, neovisno o njezinoj stvarnoj dobi. Sociološka istraživanja pokazala su da većina odraslih, posebno u zapadnjačkim individualističkim kulturama, sebe doživljava mlađima u odnosu na kronološku dob te da razlika između subjektivne i kronološke dobi tijekom odrasle dobi s godinama raste. Na prijelazu u odraslu dob, u dvadesetim godinama života, ljudi se osjećaju u skladu sa svojom kronološkom dobi ili nešto starijima, no već oni stariji od 30 u pravilu se osjećaju mlađima u odnosu na kronološku dob. U takvom je društvenom kontekstu postalo nepoželjno i uvredljivo precizno izricanje dobi na što je jezik „odgovorio" eufemizmima koji služe za izbjegavanje izravnoga imenovanja tabua. Zbog nametanja mladosti kao jedinog uzora i savršenstva ljudi sve teže podnose starenje te je u modernome društvu ono doista postalo tabu (Burridge 2012: 72). Nastanak ublaženih izraza – eufemizama – reguliraju dva mehanizma: metafora i metonimija koje se smatraju dijelovima običnoga, svakodnevnog govora čije središte nije u jeziku, nego u načinu na koji govornici konceptualiziraju jednu mentalnu domenu pomoću druge (Lakoff 1992). Metaforička promjena značenja podrazumijeva razumijevanje jedne domene izvanjezičnog iskustva pomoću druge (drukčije) domene. To je preklapanje konvencionalno i dio je ljudskog konceptualnog sustava. Metaforom su tako nastali primjeri kojima se označava životna dob kao što su *zlatne godine, suton/sumrak/večer života* ili *pupoljak*:

(12) U *suton života* postao slobodan čovjek.[18]

U navedenom primjeru tijek, odnosno dijelovi života razumijevaju se pomoću dijelova dana te se izrazima kao što su *suton života, sumrak/večer života* misli na zadnji dio života (dana) dok se izrazom *pupoljak* sugerira mladost, povezujući život s razvojnim fazama biljke. Metonimija pak uzrokuje promjenu značenja pri čemu se metonimijski upotrijebljen izraz udaljava od uobičajenog značenja na temelju bliskosti (Brdar 2007). Metonimijskim se pomacima mogu objasniti izrazi za životnu dob kao što su *sijede vlasi*[19] ili *sijedjeti* u značenju 'starjeti'. Riječ je o metonimijama

17 O tome vidi Novoselić, Tucak Junaković (2014) ili Kaliterna-Lipovčan, Prizmić-Larsen, Šakić (2002).

18 Preuzeto 22. rujna 2017. s mrežne stranice http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/u-suton-zivota-slobodan-covjek.html.

19 Primjer *sijede vlasi* mogao bi se tumačiti i kao stilska figura sinegdoha (usp. Bagić 2015: 291–294).

'dio za cjelinu' u kojima se jedan dio – kosa – uzima kao oznaka za staru osobu, dakle cjelinu. Metonimijom se tumači i izraz *veteran* u značenju 'star(ij)e osobe':

(13) Kad starci prolupaju: Žilavi *veterani* rocka odbijaju biti obični umirovljenici.[20]

Izraz *veteran* može se razumjeti ovim dvama metonimijskim pomacima: ISKUSTVO ZA STAROST te STAROST ZA STARIJU OSOBU.

Eufemističnom se u kontekstu izricanja starije životne dobi može smatrati i posuđenica *senior*, 'u starom Rimu stariji građanin (između 40. i 60. godine života)' (Anić i dr. 2004: 308). Da riječ nema pogrdno značenje ponovno pokazuje ime *Portala za treću životnu dob* – www.seniori.hr.

Za razliku od navedenih eufemističnih izraza kojima se uljudno označava starija životna dob, izrazi *fosil* i *gerijatrija* mogu se smatrati disfemizmima:

(14) Prebio bih Hanka da nije tek ludi starac i ljigavi *fosil*.[21]

(15) Daj, di smo to došli, sama *gerijatrija*![22]

U obama primjerima riječ je o znanstvenim, odnosno medicinskim terminima koji su promjenom, točnije generalizacijom značenja postali pogrdni izrazi za starije osobe.

Analizirani primjeri izraza za dob koji su nastali promjenom značenja mogu se, prema svojoj funkciji, podijeliti u tri skupine. U prvu skupinu možemo ubrojiti eufemistične izraze kojima je cilj izbjeći negativne konotacije izazvane izravnim, odnosno preciznim izricanjem dobi. U tu skupinu možemo ubrojiti izraze *zlatne godine, sumrak života, sijedjeti, sijede vlasi, sijeda glava*. Drugoj skupini pripadali bi eufemistični izrazi koje bismo mogli nazvati *uzvisujućima*[23]. Riječ je o izrazima kao što su *veteran* ili *senior*, a čija upotreba u kontekstu izricanja dobi sugerira prestiž. Trećoj skupini pripadali bi disfemistični izrazi *fosil* i *gerijatrija* kod kojih dolazi do izražaja ludička funkcija, karakteristična za izraze nastale u žargonu, a glavni im je cilj ekspresivna, duhovita i domišljata komunikacija.

3. Zaključak

Analiza načina izricanja dobi u hrvatskom jeziku otkrila je nekoliko općih težnji. Prvo, starost se doista u modernome društvu smatra tabuom što dokazuju i primjeri za približno ili neprecizno izricanje starije dobi koji su znatno brojniji te su i mogućnosti za njihovo oblikovanje raznovrsnije. Nadalje, želja za preciznim izricanjem dobi obrnuto je proporcionalna sa starošću, odnosno, što smo stariji, sve

20 Preuzeto 22. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.glas-slavonije.hr/280667/12/Zilavi-veterani-rocka-odbijaju-biti-obicni-umirovljenici.

21 Preuzeto 22. rujna 2017. s mrežne stranice https://www.24sata.hr/show/baldwin-prebio-bih-hanka-da-nije-tek-ludi-starac-i-ljigavi-fosil-280376/galerija-241020?page=1.

22 Preuzeto 22. rujna 2017. s mrežne stranice http://www.zargonaut.com/gerijatrija.

23 Burridge (2012: 69) ih naziva *uplifting euphemisms*.

smo neskloniji preciznom izricanju dobi. Naravno, ono će ovisiti i o funkcionalnom stilu unutar kojega se dob izriče pa će tako administrativni i publicistički stil zahtijevati precizno izricanje dobi, dok će, s druge strane, književno-umjetnički ili razgovorni stil biti otvoreniji nepreciznom figurativnom izricanju dobi. U kontekstu tabuiziranja starenja i starosti jezik je, kao odgovor na nepoželjno precizno izražavanje dobi, „ponudio" i eufemizme – svojevrsne *smokvine listove* kojima se dob vješto može prikriti, uljepšati ili pak ludistički karikirati. Činjenica da je dob jedan od osnovnih dijelova ljudskoga identiteta u jeziku rezultira raznovrsnim mogućnostima za njezino izricanje, ali i brzom izmjenom jedinica u tom semantičkom polju. To se posebno odnosi na jedinice koje nastaju semantičkim pomacima jer svaka nova generacija govornika usvaja takve jedinice i u novome značenju pri čemu neka značenja zastarijevaju, a nova se pojavljuju. Tako promatrani, izrazi za izricanje dobi poprimaju „ljudska obilježja" te se zajedno s govornicima koji se njima koriste rađaju, stare, mijenjaju i naposljetku nestaju.

Literatura

Anić, Vladimir. 1977./78. „Prijedložno-padežne sintagme s pridjevskim značenjem", *Jezik* XXV (1): 13–18.

Anić, Vladimir i dr. 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Jutarnji list, Novi liber.

Bagić, Krešimir. 2015. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna i Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Brdar, Mario. 2007. *Metonymy in Grammar: Towards Motivating Extensions of Grammatical Categories and Constructions*. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera.

Burridge, Kate. 2012. „Euphemism and Language Change: The Sixth and Seventh Ages". *Lexis: Journal in English Lexicology* 7: 65–92.

Della Bella, Ardelio. 1728. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*. Pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2006.

Hudeček, Lana. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Kaliterna-Lipovčan, Ljiljana, Prizmić-Larsen, Zvjezdana i Vlado Šakić. 2002. „Subjektivna dob, životno zadovoljstvo i zdravlje". *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 11(6): 897–908.

Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU, Globus.

Kovačević, Miloš. 1992. *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost.

Kuna, Branko. 2012. *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.

Lakoff, George. 1992. The Contemporary Theory of Metaphor. Preuzeto 22. rujna 2017. s mrežne stranice http://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf.

Mikić Čolić, Ana. 2018. „Tvorbeni postupci u žargonu: jezična kreativnost i/ili posuđivanje". U *Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Od norme do uporabe"*, uredila Mlikota, Jadranka, Osijek: Filozofski fakultet (u tisku).

Novoselić, Marija i Ivana Tucak Junaković. 2014. „Odnos između subjektivne dobi i nekih sociodemografskih značajki, osobina ličnosti i zdravlja". *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 23(3): 489–509.

Pavešić, Slavko, ur. 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom.* Zagreb: Matica hrvatska.

Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika.* Zagreb: Medicinska naklada.

Silić, Josip, Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Šonje, Jure. ur. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Školska knjiga.

Veber, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije.* Beč.

One does not ask a lady her age – expressing age in Croatian

The paper examines ways of expressing age in different styles of Croatian standard language, and their pragmatic effects. Journalistic and administrative style share a numerical expression of age, which can be precise or approximate. The analysis of corpus covering these two styles aims to determine syntactic and syntagmatic peculiarities of expressing age. The conversational style is dominated by a descriptive expressing of age, which can be ascribed to pragmatic reasons and ettiquete. In this context, one most frequently employs euphemized expressiona and the most productive mechanisms in the formation of euphemisms for expressing age appear to be metonymy, metaphor or derivational means.

Keywords: expressing age; styles of Croatian standard language; syntactic peculiarities of expressing age; euphemisms